

İMAM GAZALİ (1058- 1111)

Feridun Eser
Geyve İmam Hatip Lisesi
Felsefe Öğretmeni

Gerçek ismi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et- Tusi'dir. 1058 yılında, İran'ın Tus şehrinde doğmuş, 1111 yılında vefat etmiştir. Mezarı, Tus şehrinde. Babası, gazzaldir; o devirde, yün eğirenlere, gazzal denirdi. İmam Gazali fakir, ancak ilim sevdalısı bir ailenin oğludur. Küçük yaşlardan itibaren alimlerin sohbetlerinde bulunmuş; babası ve annesinin destek ve teşvikleri ile hadis, fıkıh, kelim, mantık ve felsefe ilimlerini öğrenmiştir.

İmam Gazali, Abbasilerin güç kaybettiği, Selçukluların güçlenmeye başladığı bir dönemde yaşamış; Selçuklu sultanlarından Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah devirlerini görmüştür. Selçukluların büyük veziri Nizam-ül Mülk'un daveti üzerine, Nizamiye medresesinde, baş müderris (başöğretmen) olarak, dersler vermeye başlamıştır.¹

İmam Gazali, akli ve nakli ilimlerde, zamanının en büyük alimi; düşünce tarihinin önde gelen isimlerinden biridir. O, "Hüccet-ül İslam" (İslam'ın delili) ve "zeyn-üd din" (dinin süsü) unvanlarına layık görülmüş değerli bir alimdir. Kelam, fıkıh, tasavvuf ve felsefeye dair yazmış olduğu eserler, bugün bile hala önem ve değerini korumakta ve ilgi ile okunmaktadırlar.

- Müslümanların Zor Yılları -

Yaşadığı dönem, İslam alemi için siyasi açıdan son derece çalkantılı, buhranlı bir dönemdir: İlk Haçlı seferi (1096), Gazali'nin yaşadığı dönemde yapılmıştır. Haçlılar, Anadolu'yu bir uçtan diğer uca geçerek ağır bir tahribat yapmışlardır. Hasan Sabbah ve adamlarının (Haşhaşinler) terörü de, onun yaşadığı dönemde cereyan etmiştir. Haşhaşinler İran, Irak, Suriye, Mısır bölgelerinde, dönemin ileri gelen bazı alim ve devlet adamlarını katletmiş, hac ve ticaret kervanlarına soygunlar düzenlemiş, bazı kaleleri ele geçirmiş ve çarpık fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Haşhaşinler, Selçuklu devlet teşkilatı içine bile sızan; yıllar boyu halka korku salan bir suç örgütüdür. Bu iki hadise, İslam alemindeki siyasi birliği sarsmış, Türk İslam aleminde yıkım ve korkuya yol açmıştır.

İmam Gazali'nin yaşadığı dönem, itikadi ve düşünsel bakımdan da bunalımlı bir dönemdir: Ehl-i sünnet dışı gruplar, Kur'an ayetlerini ve hadis-i şerifleri çarpık bir biçimde yorumlayarak, Müslümanların zihinlerini bulandırıyor. Ayrıca Yunan kaynaklı felsefi düşünceler de bilgi ve inanç sapmasına yol açıyordu. Her iki durum da, Müslümanların dini doğru anlamalarına ve yaşamalarına engel oluyordu. İmam Gazali, bu bozucu etkilere, fikirleri ile karşı durmuş; doğruları, delilleri ile dile getirmeye gayret etmiştir. Onun tüm gayretleri, dinin doğru bir şekilde anlaşılmasına ve yaşanmasına yönelikti. Çünkü bütün ibadetlerin temeli düzgün itikattir. Yapılan ibadetlerin kabul olması, itikadın (akide) sağlam, sahih olmasına bağlıdır.

- Çalışma Yöntemi -

İmam Gazali'nin en önemli ve dikkat çeken özelliği, daha genç yaşlardan itibaren her türlü bilgiye karşı takındığı eleştirel tavrıdır. İmam Gazali hakikate, eleştirel tavrıyla ulaşabileceğine inanıyordu. O, bu tavrı ile kendisinden sonra, gerek İslam dünyasında gerekse Batı'da, birçok ilim adamı ve filozofa örnek olmuştur.

İmam Gazali, derin ilmi birikimi ve meseleleri izah tarzı ile dikkatleri çekmiştir. Önce eleştiri yöneltileceği bir fikir veya fikir sistemini, en ince ayrıntıları ile kavradı. Sonra eleştiri yöneltilecek her bir noktayı tek tek tespit eder, eleştirisini yapardı. Son olarak da doğruyu, hem akli hem gönlü doyuracak şekilde, delilleri ile ortaya koyardı. Onun bu gayretleri, kelam ilminin kapsamında yer alan çalışmalardır. Ona göre kelam ilminin gayesi, ehl-i sünnet akidesini korumak ve bidatlerden korumaktır.

Eleştirel tavrı nedeni ile hayatında bazı iniş çıkışlar da yaşamıştır: Onun eleştirel tavrı, öncelikle kendine, kendi bilgilerine, düşüncelerine ve yaşamına yönelikti. İmam Gazali, kendini, düşüncelerini ve yaşamını da sorguluyordu. Yaşam ilkelerinin ve yaşamının, doğru olup olmadığından

¹*Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlas Gazetecilik AŞ, Gazali maddesi

emin olmak istiyordu. Bu sebeple, hayatında, birkaç defa içsel çöküntü ve tereddüt devreleri yaşamış; insanlardan ve toplumdan uzaklaştığı dönemler olmuştur. Ancak çok geçmeden, çöküntü ve tereddütlerini aşmış, kendini toparlayarak, tekrar toplumsal hayata dönmüştür.

- İmam Gazali ve Tasavvuf -

İslam dünyasında, Gazali'den önce, tasavvufa pek hoş bir nazarla bakılmıyordu. İmam Gazali'nin tasavvufa yönelmesi ve tasavvufu, sünni temele oturtması üzerine tasavvufa bakış büyük ölçüde değişmiştir. Böylelikle, halkın ve özellikle ulemanın tasavvufi yaşamla ilgili tereddütleri ortadan kalkmıştır.² İmam Gazali, "Şüphe götürmeyecek surette anladım ki, mutasavvıflar, Allah yolunu tutan kimselerdir. Onların gidişi, gidişlerin en iyisidir; yolları, yolların en iyisidir; ahlakları, ahlakların en temizidir."³ demektedir.

İmam Gazali, yaşadığı asrın müceddidi kabul edilir. Müceddid, unutulmaya yüz tutmuş olan din bilgilerini, bidat ve hurafelerden temizleyen; dini, aslına uygun bir şekilde yorumlayan ve anlatan kimsedir. Ehl-i sünnet dışı grupların ve Yunan felsefesinin etkisi ile -özellikle halk nezdinde- unutilan ve unutulmaya bozulmaya yüz tutan İslami esasları, aslına uygun bir biçime kavuşturmuş; dini, hurafe ve bidatlerden temizlemiştir.

- En Büyük Eseri: İHYA ... -

İmam Gazali'nin en meşhur eseri, İhya-u Ulum-id Din'dir. İhya-ı Ulum id-din, "din ilimlerin yeniden diriltilmesi" anlamına gelir. Gazali'nin en büyük ve en mühim kitabı olan İhya, dini meseleleri geniş çerçevede ele alan dört ciltlik bir eserdir. İhya'da bahsedilen konuları şöyle sıralayabiliriz: İlim ve faydaları, oldukça ayrıntılı bir şekilde ibadetler, akıl, zikir, nikah, helal ve haramlar, peygamber efendimiz, iyi ahlak, kurtarıcı ameller, kıyamet, ahiret, ölüm ve ötesi ve bazı sosyal meseleler... Son derece kapsamlı bir içeriğe sahip olan İhya, temel İslami eserlerden biri kabul edilmekte, çokça okunmakta ve kendisine müracaat edilmektedir.

Şeyh Ebu Muhammed Kazeruni, İmam Gazali'nin yazmış olduğu bu eser için "Bütün ilimler yok olsa, onların hepsi İhya'dan çıkarılabilir" diyerek, İhya'yı ve Gazali'yi övmüştür.⁴

Osmanlı dönemi İslam alimlerinden Saffet Efendi, "Tasavvufun Zaferi" adlı eserinde şöyle demektedir: "İmam Gazali'nin İhya-u Ulum id- Din adlı eseri, öyle kıymetli bir eserdir ki, Kur'an-ı Kerim'in ve peygamber efendimizin hadislerinin manalarını Müslümanlara anlatmak ve Allah-u teala'nın kullarına, doğru yolu göstermek, huzur ve saadete kavuşturan İslam ahlakını öğretmek için, elimizde bundan başka kitap bulunmasa, yalnızca bu kitap yeter!"⁵

- Felsefeye Bakışı -

İmam Gazali, 'Felsefenin Maksadı' anlamına gelen, "Mekasid-ül Felasife" adlı eserinde, felsefenin hedefi, felsefecilerin ve felsefe ekollerinin amaçlarını etraflıca açıklamıştır. 'Filozofların Tutarsızlığı' anlamına gelen, "Tehafet-ül Felasife" adlı eseri ile de zamanına kadar gelmiş olan bütün felsefe ekolleri ve filozofların görüşlerini eleştirerek, akli delillerle çürütmüştür. İmam Gazali'ye göre felsefe, insanı hakikate ulaştırmaz. Filozofların söyledikleri, birbirine uymaz; her bir filozofun söylediği, diğerinden farklıdır. Felsefeciler, sınırlı bir akılla hakikate ulaşacaklarını zanneden, ancak yanlış kimselerdir. Ona göre felsefe tarihi, tutarsız fikirlerle doludur.

İmam Gazali, felsefecilere karşı çıkarken yine felsefi metodu kullanmış, "felsefi metotla felsefeye darbe vuran kişi" olarak tanınmıştır. Gazali'nin eleştirdiği felsefe, inkarcılığa, ateizme (Tanrı tanımazlığa) götüren felsefedir. Ona göre kişi, akıl ve felsefe ile hakikate ulaşamaz. Çünkü akıl, sınırlı ve yanılgandır. Hakikate, vahiyle, vahiy yolunda bulunan peygamberlere ve onların bildirdiklerine inanmakla ulaşılır. Kişi, böylece küfürden kurtulabilir, mutlu ve huzurlu bir hayat yaşayabilir. Ona göre fayda sağlamayan bilgiye, itibar edilmemelidir.

İmam Gazali'ye göre, akıl, Allah'ı, onun sıfatlarını, emirlerini ve dini esasların hikmetlerini, tam olarak anlamaktan uzak ve acizdir. Ona göre önemli olan, imandır; inanmak ve inancını

²Mehmet BAYRAKTAR, *İslam Felsefesine Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.211

³ İmam GAZALİ, Çeviren: Hilmi GÜNGÖR, *El Munkız u Min'ed Dalal*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 61

⁴ GAZALİ, *Tercüme*: Ali ARSLAN, *Kimyayı Seadet*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2004, s.6- 7

⁵*Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlas Gazetecilik AŞ, Gazali maddesi

yaşamaktır. İman, akıl değil daha ziyade gönül/ kalp işidir. Bu düşüncelerine rağmen İmam Gazali, eserlerinde, hem akla hem gönle hitap etmekten geri durmamıştır. Onun kitaplarını okuyanlar, üslubunu akılcı/ akla uygun bulmakta ve aynı zamanda gönle hitap ettiğinden, gönüller de doymaktadır.

Hayatı, döneminin siyasi ve dini bölücü akımları ile mücadele etmekle geçmiş olan İmam Gazali, mücadelesinde başarılı olmuş, gösterişten uzak, ihlaslı, takvalı biri kimse idi. İmam Gazali'ye göre insanın var olmasının esas gayesi, Allah'ı bilmek ve tanımaktır. O, bu gayeye uygun bir biçimde yaşamış ve ardında hoş bir sada bırakmıştır.

- Çocuk Eğitimi ile İlgili Görüşleri -

Gazali'ye göre çocuk eğitimi, çocuğun doğumu ile başlar. Anne – babanın kişiliği, çocuk için en somut örnektir. İyi ahlak, insana kazandırılmış iyi huylardır. Ahlak, dini kurallara uymakla mümkündür. Çocuk, anne – babaya verilmiş ilahi bir emanettir. Çocuk kalbi, saf ve kıymetli, istenilen her şekilde sokulabilen bir cevherdir. Çocuk, tertemiz ve verimli bir toprak gibidir; ne ekersen, o biter. Hayır tohumu ekilirse hem din hem dünya mutluluğuna kavuşur. Anası, babası ve hocası da onun sevabına ortak olur. Çocuğu korumak, onu güzel bir şekilde terbiye etmekle, ona iyi ahlak öğretmekle ve onu kötü arkadaştan korumakla olur. Çünkü bütün kötülüklerin başı, kötü arkadaşdır. Çocuğa helal yedirilmeli, helal içirilmelidir. Çocuğun kötü huyları, görmezden gelinmelidir: Çocuğa, her fırsatta iyi ve doğru olandan bahsedilmeli ve doğruluk ve iyilik için teşvik edilmelidir. Sözden ziyade yaşantı ile örnek olunmalıdır.

Eserleri:

İmam Gazali'nin irili, ufaklı 1000'e yakın eseri vardır. Yazmış olduğu eserlerin sayfa sayısı toplanıp yaşadığı günlerin sayısına bölüldüğünde bir güne, 18 sayfa düşmektedir. Ancak ne yazık ki, eserlerinin tamamı bugüne ulaşamamıştır. Gazali'nin vefatının ardından, İslam dünyası Moğol saldırıları ile yıkıma uğramış, İslam kütüphaneleri de bu saldırılardan nasibini almıştır. Müslüman alimlerin, kütüphaneleri zenginleştiren eserleri/ ilmi birikimleri, Moğollar tarafından, kısmen ortadan kaldırılmıştır.

İhya-ı Ulum'id Din, Mekasıd-ul Felasife, Tehafet-ül Felasife, El Munkız-u Min'ed Dalal (Bu eserlerle ilgili gerekli bilgiler yukarıda verilmişti),

Kimya-yı Seadet, (Bu eserinde bütün yönleri ile insanın yaratılışı, ruhun mahiyeti, Allah, cennet ve cehennem, ölüm ve sonrası, kabir azabı, ilmin önemi, taharet, ibadetler, güzel ahlak, ticaretle ilgili kaideler hakkında bilgiler vardır.),

El Fetava, Ey Oğul (Ya Eyyüh-el Veled adı ile de bilinen bu eserinde tasavvuf, ahlak, abdest, namaz, oruç, gusül, kurban, çeşitli dualar, nasihatler ve evlilikle ilgili bilgiler vardır.)

Bunların haricinde, birçok küçük çaplı eseri mevcuttur.

Feridun Eser
Geyve İmam Hatip Lisesi
Felsefe Öğretmeni

KAYNAK:
TÜRK İSLAM MEDENİYETİNİN YILDIZLARI
Yazarı: Feridun Eser
Eğitimde Birlik Derneği Kültür yayınları-2, Ankara, 2011